

Sukanka 120 metų, kai gimė garsus lietuvių mokslininkas agronomas selekcininkas Jonas Bulavas (1903–1984 m.), sukūręs keliolika kviečių ir miežių veislių, kviečių ir rugių hibridų (kvietrugių), miežių formų švelniais akuotais ir be akuotų.

Prof. Jonas Bulavas – augalų selekcijos darbų tęsėjas ir organizatorius

Rokiškio apskrityje, Ginotų kaime, mažame 7 ha Jono ir Anelės Bulavų ūkyje, gimė du būsimi akademikai: agronomas Jonas ir teisininkas bei ekonomistas Juozas. Būsimi Žemės ūkio akademijos ir Vilniaus universiteto rektoriai, jaunystėje buvę kairiųjų pažiūrų, vėliau abu iš rektorių pareigų pašalinti už universitetų gynimą nuo rusinimo sovietmečiu.

Profesorius Jonas Bulavas, jau būdamas vyresnio amžiaus, augalų selekciją dėstė ir man, Agronomijos fakulteto ketvirtakursiui. Sunkiu žingsniu įėjęs į auditoriją jis atgydavo prakalbęs apie selekcijos darbus ir metodus, pasakojo, kaip užsimerkęs, vien rankomis liedamas varpas, atskirdavo, ar tai vasariniai kviečiai *Gražučiai*, ar *Garsas*, kuriuos jis sukūrė. Mintimis ir pasakojimais dažnai nukeliaudavo iš auditorijos tolyn, į savo senus laikus, darbus ir išgyvenimus. Nežinau, kodėl tada aš augalų selekcijos idėja neužsikrėčiau, kviečių selekcininku tapau tik po didelio gyvenimo vingio, o dabar lyg ir tęsiu Jono Bulavo darbus.

Labai ženklus profesoriaus gyvenimo etapas – darbas Žemės ūkio akademijos rektoriumi. Statė naują Žemės ūkio akademiją Noreikiškėse, plėtė mokslą ir studijas, bet šį kartą daugiau prisiminkime augalų selekcijos laikotarpį. Jis išpūdingas: suskaičiavome jo sukurtas ir registruotas 5 žieminių, 5 vasarinių kviečių, 8 miežių veisles. Reikia nepamiršti, kad anuomet veislių registruodavo maždaug 10 kartų mažiau nei dabar.

J. Bulavas 1921 m. atvyko mokytis į Dotnuvos žemės ūkio technikumą, kurį baigė 1925 m. Besimokydamas pradėjo dirbti Selekcijos stotyje pas prof. Dionyzą Rudzinską, joje tęsė darbus ir būdamas Žemės ūkio akademijos studentu. Akademiją baigė 1928 m., o diplominį darbą „Miežių selekcija Lietuvoje“ (vadovas prof. D. Rudzinskas) apsigynė po penkerių metų. Tada taip buvo įprasta. 1930 m. J. Bulavas buvo paskirtas stoties vedėju pavaduotoju, o po dešimtmečio – direktoriumi.

Augalų selekcija ketvirtame dešimtmetyje buvo dar jaunas mokslas. J. Bulavas aktyviai domėjosi pasauliniais šio mokslo pasiekimais ir intensyviai dirbo selekcinį darbą. To meto tiek šalies, tiek vietinė vadovybė skyrė daug dėmesio mokslininkų kompetencijai didinti – siuntė ilgalaikėms stažuotėms į Vakarų Europos mokslo įstaigas. 1931 m. J. Bulavas išvyko 9 mėnesių stažuotei į Svalefo selekcijos stotį Švedijoje. Ten susipažino su naujausiais selekcijos mokslo laimėjimais, nes Svalefas buvo pati progresyviausia to laiko selekcijos stotis. Ten jis susitiko ir su garsiu rusų genetiku N. Vavilovu. Vėliau su juo keitėsi augalų genetinė medžiaga ir mokslinė informacija. N. Vavilovas buvo neeilinio proto ir įžvalgos žmogus, vėliau pražudytas sovietiniuose kalėjimuose.

Jonas Bulavas 1930 m. (nuotraukoje – dešinėje)

Ketvirtame dešimtmetyje J. Bulavas, be įprastinės kviečių ir miežių selekcijos, pradėjo rugių ir kviečių tarpgentinius kryžminimus ir sukūrė vienus pirmųjų sėkmingų kvietrugių Europoje. 1935 m. žurnale „Žemės ūkis“ paskelbė straipsnį „Kvietrugis“, kuriame aprašė teorinius ir praktinius kvietrugių kūrimo ir panaudojimo klausimus.

Dar vienas iš originalių J. Bulavo darbų – tai bandymas sukurti miežius švelniais akuotais. Šiuos darbus jis pradėjo dar 1928 m., panaudodamas D. Rudzinsko rastą nederlingą, bet genetiškai įdomų beakuotį miežį. 1933–1936 metais buvo vertinamos J. Bulavo sukurtos beakuotės miežių linijos, kurių buvo per 100, bet jos visos derliumi nusileido įprastiems akuotuotiems miežiams. Galima tik spėlioti, kokie būtų buvę beakuotių miežių ar kvietrugių selekcijos rezultatai, bet Europą jau temdė karo debesys. 1941 m. Lietuvą okupavus naciams J. Bulavas buvo atleistas iš stoties direktoriaus pareigų ir kelis mėnesius niekur nedirbo. Toliau 2 metus dirbo Savitiškio linininkystės bandymų stotyje selekcininku ir skyriaus vedėju, po to dar 2 metus Plungės žemės ūkio mokykloje vyr. mokytoju.

Po Antrojo pasaulinio karo J. Bulavas vėl buvo paskirtas Dotnuvos selekcijos stoties direktoriumi, dirbo docentu Lietuvos žemės ūkio akademijoje. Dotnuvos selekcijos stotį jis rado nualintą ir apiplėštą. Buvo sunaikinta biblioteka, išvežta didžioji dalis selekcinės medžiagos, kai kurie selekcininkai emigravo į Vakarų valstybes. Šiuo laikotarpiu atsiskleidė J. Bulavo mokslininko ir organizatoriaus sugebėjimai. Jis iš naujo subūrė selekcininkų kolektyvą, rūpinosi ūkio pertvarkymu, plėtė selekcinio darbo apimtis. Šalia organizacinio darbo J. Bulavas intensyviai dirbo tiesioginį selekcininko darbą. Sukūrė žieminius kviečius *Pergalė* ir *Raudonieji*, kurie buvo registruoti 1949 m., *Dotnuvos 458*, registruotus 1950 m.

Be kviečių, J. Bulavas selekcionavo ir vasarinius miežius. Sukūrė vėliau ilgai šalyje augintą veislę *Auksiniai II* ir originalią miežių veislę *Džiugiai*, kuriai genetinę medžiagą atrinko iš Dzūkijos rūgščiose dirvožemiuose augusių vietinių miežių. Sakoma, selekcijoje sėkmė palanki jai pasirengusiam protui, o ji lavina turima patirtis. J. Bulavas toks ir buvo.

1953 m. J. Bulavas parašė daktaro (tada kandidato) disertaciją tema „Lietuvos TSR sąlygoms tinkamų miežių veislių išvedimas“ (mokslinis darbo vadovas – akad. J. Kriščiūnas). Tai buvo pirmoji disertacija stotyje.

Už puikų organizacinį darbą ir selekcijos laimėjimus J. Bulavas buvo apdovanotas 2 ordiniais ir 9 medaliais, 4 piniginėmis premijomis. Augalų selekcija tada buvo aukštai vertinama.

1956 m. J. Bulavas buvo išrinktas SSRS žemės ūkio mokslų ir Lietuvos mokslų akademijos nariu korespondentu. 1956 m., po šalies žemės ūkio mokslo sistemos reorganizacijos, paskirtas Žemės ūkio akademijos rektoriumi, o nuo 1957 m. dar ir Augalininkystės katedros vedėju. 1961 m. jam suteiktas profesoriaus vardas. Būdamas rektoriumi atsisakė kitataučių, nemokančių lietuvių kalbos, dėstytojų paslaugų ir stengėsi Akademijoje išlaikyti lietuvišką dvasią, nors norinčių suteikti Akademijai „internacionalinę pagalbą“ buvo daug. Už tai 1962 m. buvo atleistas iš rektoriaus pareigų, paliktas tik Augalininkystės katedros vedėju. Visiškai susidoroti su garsiu mokslininku valdžia nedrįso, gelbėjo jo pasiekimai ir biografija.

1963 m. J. Bulavas parengė vadovėlį „Augalų selekcija ir sėklininkystė“, 1970 m. – vadovėlį „Bendroji augalų selekcija“. 1965 m. prof. J. Bulavui buvo suteiktas Lietuvos nusipelnusio mokslo veikėjo garbės vardas, nes politinė aplinka šiek tiek atšilo. 1966 m. jis inicijavo genetikų ir selekcininkų draugijos įkūrimą ir jai 10 metų

Jono Bulavo paskaita žemės ūkio specialistams 1950 m.

Jonas Bulavas ir Dionyzas Rudzinskas

Jonas Bulavas su žemdirbiais apžiūri javų veisles 1950 m.

vadovavo. 1968 m. tapo habilituotu daktaru apibendrinamas selekcinio darbo rezultatus veikale „Kviečių ir miežių selekcija Lietuvoje“. Į pensiją išėjo 1983 metais.

Šiomis lakoniškomis eilutėmis paminėjau tik kelis prof. Jono Bulavo gyvenimo momentus, nepretenduodamas į išsamų profesoriaus gyvenimo paveikslą. O jis gyveno trijose santvarkose, pragyveno du pasaulinius karus. Tas laikas buvo sunkus išbandymas visiems žmonėms, kai reikėjo išlikti ir dar būti atsakingam už savo ir kitų žmonių likimus ar pačią valstybę. Nepaisant sunkumų, žengdamas gimtąją, nors tuomet laikinai ir svetimų mindoma, žeme profesorius Jonas Bulavas savo misiją atliko garbingai.

Akad. dr. Vytautas RUZGAS
LAMMC Žemdirbystės institutas
LAMMC archyvo nuotr.